

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 3, Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

Türkiye’de Kur’an İslâmı Arayışları, (Ankara: Fecr Yayınları), 2022, 432 Sayfa,

ISBN: 9786258005745

Dr. Filiz Orhan, The Quests for the Qur’anic Islam in Turkey, (Ankara: Fecr Publications), 2022, 432 Pages, ISBN: 9786258005745

Mehmet Deri

Rağbet Yayınları / İstanbul, Türkiye

mehmet.deri@gmail.com / 0000-0002-2287-9330

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap İncelemesi/ Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 01.10.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 15.10.2022

Yayın Tarihi/Date Published: 20.10.2022

Atıf / Citation: Deri, Mehmet. “Türkiye’de Kur’an İslâmı Arayışları” *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 2/3 (Ekim/October 2022) 139-146.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial License

Öz

Son zamanlarda Kur’an İslâmı konusunda akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan birisi de eğitimci Dr. Filiz Orhan’ın kaleme almış olduğu “Türkiye’de Kur’an İslâmı Arayışları” adlı eseridir. Kur’an İslâmı söylemini ele alan bu kitapta, söylemi sahiplenen 20 popüler isimle yapılan mülakatlar yer almaktadır. Bu çalışma, Kur’an İslâmı olgusunu etrafında oluşturulmaya çalışılan polemiklerden uzak, anlayıcı bir şekilde ele alarak sosyal olarak nasıl bir gerçekliğe tekabül ettiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece Türkiye’de modernizmin etkisiyle gelenek-modernite arasında yaşanan gerilimleri aşma (uyum ve çatışma) ve onu yeniden üretme konusundaki çabaları anlamak mümkün olabilecektir. Çalışmayla genellikle tikel olarak algılanan Kuran İslâmı’nın aslında içerisinde bireysel pek çok farklı görüşü barındırdığı ortaya konarak Türkiye’nin kendine özgü bu emsalsiz deneyimini nitel yöntemin sağladığı genişlik ölçüsünde anlamlandırma amaçlanmaktadır. Bu minvalde neoliberal dönemin etkisiyle Kur’an İslâmcılarının moderniteyi büyük ölçüde içselleştirdiği, Kuran’ı toplumsal gerçekliğe uygun şekilde yorumlama konusunda ise teolojik açıklamalardan ziyade sosyal bilimlere başvurduğu görülmektedir. Eser, zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olup alanında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur’an İslâmı, Din Sosyolojisi, Gelenek, Kaynak Meşruiyeti Sorunsalı, Modernite, Ehl-i Kur’an

Abstract

Recently, the number of academic studies on the Qur'anic Islam has been increasing. One of these studies is "The Quests for the Qur'anic Islam in Turkey", written by educator Dr. Filiz Orhan. The book includes interviews with 20 popular names who embrace this discourse. This study discusses the Qur'anic Islam phenomenon in an understandable way, away from the polemics that are tried to be formed around it and tries to reveal what kind of reality it corresponds to socially. Thus, it will be possible to understand the efforts to overcome the tensions (harmony and conflict) between tradition and modernity under the influence of modernism in Turkey and to reproduce the modernity. This study, aims to make sense of this unique Qur'anic Islam experience in Turkey within the scope of the qualitative method, by revealing that the Qur'anic Islam, which is generally thought to have a holistic structure, contains many different individual views. In this respect, it is seen that the Qur'anic Islamists, under the influence of the neoliberal period, have internalized modernity to a large extent, and they have applied social sciences rather than theological explanations to interpret the Qur'an in accordance with social reality. The work has been prepared using a rich academic literature and is thought to fill an important gap in its field.

Keywords: Qur'anic Islam, Sociology of Religion, Tradition, The Problem of Source Legitimacy, Modernity, The Followers of the Qur'an

Cumhuriyet Türkiye'sinde geleneksel yapıların modern gerçeklikle karşılaşmalarını sağlamak için geliştirdiği söylemlerden biri olan Kur'an İslâmî'nin neliği önemli bir sorundur. Modernite karşısında İslâmî hassasiyetleri korumakla beraber geleneğe yönelik eleştirileriyle ön plana çıkan bu söylem, kendisine İslâmcılıktan bu yana "Kur'an'a (kaynaklara) dönüş" referansı ile yer bulmuş, Yaşar Nuri Öztürk'ün "Kur'an İslâmî" şeklindeki adlandırmasıyla İslâmcılık'tan daha özelleşmiş bir kesit olarak tarihsel arka plandan büyük ölçüde farklılaşmış özerk bir çerçeveye bürünmüştür.

Mehmet Akif'in "Doğrudan doğruya Kur'an'dan almalıyız İslâm'ı" şeklinde formüle ettiği İslâmcılık'a dek uzanan tarihsel kökenlerinden söz edilebilecek olan Kur'an İslâmî söyleminin 1980'lerden itibaren daha siyasî bir konjonktürde ifade edildiği görülmektedir. 1990'lara kadar sosyalizmin yayılması ve ortaya çıkan çeşitli ideolojilerin radikalliklerine karşı devletin çözüm olarak araçsallaştırdığı Kur'an İslâmî'nin gelişiminin habercisi olan bu çabaların 1990'larda açıkça bir kimlik beyanı olarak açığa çıktığı görülmektedir. Siyasal ağırlıkların böylece son bulmasıyla Kur'an konusunda getirilen yenikavramsallaştırmalar aracılığıyla rasyonel çerçevesi büyük ölçüde belirlenen Kur'an İslâmî'nin son zamanlarda daha ziyade bireysel atıflara konu olması söz konusudur.

Kur'an İslâmî'nin geleneksel yorumlardan ayırt edilmesini sağlayan "Kur'an anlaşılırdır" gibi Kur'an'ın anlaşılma adına herhangi bir kaynağa ihtiyaç olmadığı tezine uygun bu yeni formülasyonların neler içerdiği, söylemin temel karakteristiklerini ortaya koyma adına önemli bir problematiktir. Böylelikle kendine özgü bir forma kavuşan Kur'an İslâmî'nin neliği, hangi gerçekliğe tekabül ettiği kadar gelenek ve modernite karşısında ne tür bir tavır takındığı da cevaplanması gereken sorular arasındadır.

Araştırma, çağdaş bir söylem olan Kur'an İslâmî'nin Türkiye'deki temsilini günümüz temsilcileri üzerinden ele alarak söylemlerinin tarihsel süreçteki serencamını, modernizmden etkilenme ve onu dönüştürme kabiliyetini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Çalışmanın temel problematiği, modernleşme süreçlerine maruz kalmış, Türkiye'deyeni arayışlardan biri olan Kur'an İslâmî'nin kendisini kamuoyuna ne şekilde tanıttığını, "mealci, Kur'ancı" gibi kendisine yönelik çeşitli adlandırmaların nelere karşılık geldiğini, gelenekteki (din, Tanrı, Kur'an, hadis) ve modern karşılıkların (demokrasi, laiklik, muhafazakârlık vb.) nasıl algılandığını ve bu kavramların bireysel yönelişin ardından nasıl değiştiğini temel tezler çerçevesinde ortaya koymaya çalışmaktadır.

Çalışma sürecinde toplam 20 kişiyle mülakat yapılmıştır. Mülakat çerçevesinde gerçekleştirilen derinlemesine görüşme ve gözlem bilgileri, teorik bir ilişkisellik üzerinden çözümlenmek üzere kodlanmıştır. Buna göre çalışma, katılımcıların bireysel ya da toplumsal olarak örgütlenecek yoğun şekilde faaliyetlerini yürüttükleri noktalar olan Bursa, Ankara, İstanbul, Kayseri gibi bir örneklemeden hareket

edilmiştir. Katılımcılarla “derinlemesine görüşmeler” gerçekleştirilerek söylemin dinsel ve seküler kodlarla olan irtibatı kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre katılımcıların öncelikle Kur’an İslâmı söylemini nasıl ifade ettikleri, toplumdaki geleneksel ortodoksi ve heterodoksilerden hangi açılardan farklılaştıkları ortaya konulmaya çalışılmış ayrıca söylemlerinin toplumsal karşılıkları, “din,gelenek ve modernite” gibi kavramlara yaklaşımları üzerinden anlaşılmasına çalışılmıştır.

Söylemin, genel itibarıyla tutarlı ve bütünlüklü bir yapı sergilediği söylenemese de modern söylemlerin ortaya çıktığı bölgelerde Kur’an’a ilişkin vurgularla karakterize olmaktadır. Benzer şekilde söylemin sahip olduğu çeşitlilik nedeniyle Türkiye’de de bir grup özelliği gösterdiğini söylemek zor olsa da katılımcıların Kur’an’a referans verme noktasında birleştikleri söylenebilir. Öte yandan katılımcıların tikel konulara ilişkin farklılaşmaları ise gelenek ve modernite altında ortak temalar etrafında ortaya konularak söylem içerisinde birbirinden farklı desenlerin algılanması mümkün olabilmektedir.

Çalışma, Din Sosyolojisi alanında mülakat yöntemiyle yapılmış ve Kur’an İslâmı söyleminin içerisinde değerlendirilebilecek isimlere ilişkin orijinal ve birinci ağızdan elde edilen verileri değerlendirme açısından alanında bir ilktir. Katılımcıların ifadelerinden elde edilen verilerden hareketle, Kur’an İslâmı’nın tarihsel süreçteki uğraklarına ve beslendiği kaynaklara ilişkin geniş bir resim elde edilmektedir. Kur’an’la ilişkisinden dolayı genellikle tefsir alanına konu edilmiş olan Kur’an İslâmı’nın sosyolojik bir perspektifle ele alınması araştırmayı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bu açıdan interdisipliner bir özellik taşıyan çalışmanın, Kur’an İslâmı’nın teorik olarak kavramsallaştırılması ve konunun akademik bir boyuta taşınması adına bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Nitekim son on yıldır Kur’an İslâmı’na ilişkin yoğun bir ilginin var olduğu bu konuda yapılan/ yapılmakta olan lisansüstü çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Çalışma; giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s.13-44); araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, sınırlılıkları ve araştırmanın yapılış süreci hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölümde (s.45-106); literatür taramasının sonucunda elde edilen bilgiler ışığında genel olarak İslâm’da Kur’an’ın sahip olduğu merkezi konum ve tarihsel süreç içerisinde Kur’an’ın İslâm toplumlarını şekillendirmede üstlendiği rol başta olmak üzere Kur’an’ın gelenek içerisindeki farklı algılanış biçimleri ve bununla ilgili tartışmalara yer verilmeye çalışılmaktadır. Ardından modern dönem ile Kur’an’ın algılanmasındaki değişim, bunun neden olduğu yeni algı biçimleri, bu durumun Türkiye’deki dine ilişkin politikalara etkisi ve verili bu zeminde Kur’an İslâmı söyleminin Kur’an’a tahsis ettiği ayrıcalıklı konum gibi çeşitli konular etrafında Kur’an’ın aldığı modern görünüm sistematik olarak

alınmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların “Kur’an İslâmı” söylemini nasıl adlandırdığıyla ilişkili olarak “sahih din, kaynaklara dönüş” şeklindeki kavramsallaştırmaların etrafında, söyleme içkin olan simgesel anlamlar keşfedilmeye çalışılmıştır. Her bir katılımcıdan elde edilen, söyleme ilişkin birbirinden farklı tanımlar belli başlı temalar ve temel tipler etrafında bütünlüklü olarak resmedilmeye çalışılmaktadır.

İkinci Bölümde (s. 107-148); “Yaşam Öyküleri” başlığı ile söylemi temsil edenlerin yaşam öykülerine yer verilmiş, katılımcıların Kur’an’a ilişkin gelenekselden farklı bir tutum geliştirmelerine etki eden verili toplumsal gerçekliğin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Buna göre kendilerinin geleneğin sorunlu taraflarına yaptıkları derinlemesine sondajların neticesinde seküler bir evrene evrildikleri söylenebilir. Genellikle geleneksel bir temele sahip olduğu görülen katılımcıların İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi gibi modern dini eğitim süreçlerinden geçtiği görülmektedir. Bunun yanı sıra sınırlı da olsa seküler yaşam tarzını benimsemiş kişilerin varlığından söz edilebilir. Bu anlamda modern eğitim ile buluşmaları katılımcıların modern yaklaşımlara olumlu bir tutum geliştirmelerine ve yetiştikleri geleneği sorgulayarak yeni arayışlara yönelmelerine neden olmuştur. Katılımcılar moderniteye Kur’an ile ilişki biçiminin değişimi üzerinden modernle ilişki kurmalarına teolojik bir arka plan sağlayan bu yeni yorumlar sayesinde Kur’an, yüzünden okunan kutsal bir “nesne” olmaktan çıkarılarak “anlamı”na odaklanıldığı daha entelektüel bir okumaya tabi kılınmıştır.

Üçüncü Bölümde (s. 149-370); “Din, Tanrı, Kur’an, Gelenek” kavramlarının oluşturduğu bağlam üzerinden Kur’an İslâmı’nın dayandığı ana unsurlar olarak öne çıkan “geleneğin yabancı unsurlardan ayıklanması, kaynaklara dönüş, hadise mesafeli tutum (Kur’an’a arz edilerek kabul)” gibi konuların meşruluğu tartışmaya açılarak, katılımcıların genel kabul gören kalıplara yönelik itirazlarına yer verilmiştir.

Modernliğin inşasında ise katılımcıların modern duruma ilişkin algıları, modernitenin Batı dışı toplumlara evrensel değerler adı altında teşmili ve bu toplumların kendine özgü geliştirdikleri alternatif modernlikler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ile birlikte artan meal çalışmaları, bugüne kadar dinî alanda dilediği gibi manevra kabiliyetine sahip olan âlimin meşruiyetini sorunsallaştırarak sıradan insanın Kur’an’a doğrudan erişimini mümkün kılmıştır. Bu durum Kur’an’ın anlamının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, böylece metinden hareketle bireysel yorumların ve öznel yeni inşaların önü açılmıştır. Nitekim çalışmada katılımcıların da Kur’an ile bireysel (aracsız) bir iletişim kurma konusunda insanları teşvik ettiği görülmektedir. Bu durumda Kur’an, modern gerçekliği meşrulaştırarak yeniden onaylanmasına katkıda bulunacak yeni bir kurgunun parçası kılınmaktadır.

“Çağdaş değerler” şeklinde büyümlü bir kavram olarak Müslümanlara benimsetilmeye çalışılan modernitenin verili yapıları dönüştürecek olmasından Müslümanlar ciddi şekilde endişe duymaktadır. Batılı hakim paradigmanın (modernite) modernleşme yolu ile Müslüman toplumlara teşmil edilmesinin oluşturduğu “yaralı bilinç”lerin bu değişime birtakım karşılıklar verdiği de görülmüştür. Özellikle İslâmcılık’ın İslâm’ı siyasi olarak yeniden yönetime getirme konusundaki çabaları bu minvalde değerlendirilebilir. Tanzimat’tan bugüne Türkiye’nin yaşadığı modernleşme tecrübesinden bağımsız değerlendirilemeyecek bu süreçler, İslâm epistemisinin çöküşü karşısında dinin sorumlu tutulamayacağına ilişkin apolojik bir refleksi de ortaya koymaktadır. İlk dönem İslâmcılığında ciddi şekilde tartışılan “dinin bilime aykırı olup olmadığına” ilişkin konular, 1980’lerde daha ucube, siyasi bir dile bürünerek söylemin kavramsal şemasının büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur. Bugün ise geçmişten devralınan tartışmalar varlığını sürdürmekle birlikte ilginin büyük ölçüde postmodern tartışmalara kaydığı söylenebilir. Bu nedenle muhafazakâr süreçle birlikte daha çok toplumsal konuların ağırlık kazanması söz konusudur.

Kur’an İslâmı Batı’nın fiilî olarak emperyalizmi altındaki bölgelerde ortaya çıktığı için söylemin modernizme ilişkin ciddi eleştirileri söz konusudur. Kur’an İslâmı’nın Batı karşısındaki epistemolojik anlamda da yenilgisinin sonucu içinde bulunduğu bu kriz durumundan çıkış konusunda önerdiği “Kur’an’a dönüş” söylemi, Kur’an’da İslam’ın neşet ettiği verili gerçekliğin (cahiliye, “atalar dini”) eleştirisini yapan Kur’an ayetlerine odaklanmaktadır. Bu anlamda Türk toplumunun, büyük ölçüde tasavvuf ve mezhep yapılanmaları tarafından şekillenen din algısıyla, İslâmiyet öncesi gelenek (hurafe, bidat) arasında ilişki kurularak söylemin hakikat iddialarına uygun bir zemin oluşturulmuştur.

Günümüz gerçekliğinin de geleneksel yapılarda sıklıkla karşılan Tanrı’ya başkaldıran bir yapılanma içerisinde (şirk) olduğu iddia edilerek, sahih İslâm’a dönülerek kurtuluşun gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Geleneğin modernite ile karşılaşmasının ardından kutsalla arasında giderek açılan bu mesafe aralarında sahici bir ilişki kurmayı zorlaştırarak, dinin hakim paradigmayı hesaba katarak yorumlanmasını zorunlu hale getirmiştir. “Reform, dinde yenilik, islah, tecdit, güncelleme” gibi kavramlarla ifade edilen bu girişim verili otoritelerin (âlim) meşruluğunu sorgulayarak onları yapıbozumuna uğratmakta, kutsal ve seçkin bir alanı imleyen “din dili”nin meşruiyetini büyük ölçüde tartışmaya açmakta, ortak bir anlamın imkânları giderek daralarak herkesin tasarrufuna açık hale getirilmektedir. Böylece sıradan insanın herhangi bir otorite ya da kaynağa başvurmadan (dolayısıyla anlamın farklı manalara çekilmeye müsait) Kur’an’ı herkesin kendi öznel anlayışına göre (bana göre Kur’an) dilediği şekilde yorumlamasının önü açılmaktadır.

Kur’an yorumunda ortaya çıkan bu çeşitlilik, modern gerçekliğin Kur’an tarafından onaylanmasına ve dinin siyasi konjonktürle uyumlulaştırılma çabalarına aracılık etmektedir. Nitekim 1980’lerde siyasi

ve aktüel açıdan pek çok olaya tevdi edilebilen Kur'an ayetleri bir slogana, mottoya dönüşürken, günümüzde siyasetten aktüel hayata kadar derin bir şekilde hissedilen tedavüldeki "ötekileştirici" (gelenekselci vs.) dilin de Kur'an ile araçsallaştırılmaçabalarına tanık olunmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde de söylemin zamanın ruhuna uygun pek çok argümandan etkilendiği görülmektedir. Örneğin 19. yüzyılda bilimin ortaya koyduğu doğa yasalarının topluma da uygulanacağı tezi ileri sürülmüştür. Pozitivist bakış açısının ürünü olarak toplumsal değişimin yönetilmesinin toplumda var olan yasaların keşfiyle mümkün olacağı düşüncesi, topluma yeni değerler doğrultusunda dönüştürücü bir misyon (toplum mühendisliği) yüklemiştir. 1960'lardan sonra ise toplumdaki farklı kesimlerin anlaşılması vesorunlarının çözümü noktasındaki artan ilgi, insanın toplumdan yalnız etkilenen değil aynı zamanda onu yeniden inşa eden bir özne olduğunu da göstermiştir. Nitekim Kur'an İslâmı'nın da topluma yaklaşımında etkili olan bu sosyolojik değişimleri kendine özgü kavramsallaştırmalarla meşrulaştırdıklarına tanıklık edilmektedir. Örneğin 19. yüzyıldan itibaren Müslümanlar, savunmacı bir yaklaşımla, modernizmin öne çıkardığı değerlerin İslâm'da da var olduğunu ispata yönelik ciddi bir çaba içerisine girmişlerdir.

Bu minvalde pozitivist toplum anlayışından etkilenerek, toplumun kendine özgü yasaları olmasının Kur'an'da "sünnetullah" (Allah'ın doğadaki yasaları) kavramıyla ilişkilendirildiği ifade edilerek değişim için bu yasaların takip edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Yine "fitrat"ın da Allah'ın koymuş olduğu toplumsal kurallara ve etiğe doğuştan eğilimli olduğu "değişmez" (nesnellik ve evrensel olduğunu) yapısına dikkat çekilmektedir. Buna göre, Müslüman toplum fitrat yasalarına uygun hareket etmediği sürece kriz durumu devam edecektir. Bu nedenle, vahyin ortaya koyduğu yasalara aykırı geleneksel yapılar ayıklanarak sahih Kur'an ve Sünnet anlayışına dönülmesi gerekmektedir.

"Kaynaklara dönüş" olarak tanımlanan bu fenomenin, tersinden bir diyalektiği çağrıştırdığı ileri sürülebilir. Buna göre toplumların tarihsel materyalist bir çizgi izleyerek ilerlediğini ifade eden Marx'ın diyalektiğinin söylemin İslâm toplumuna yönelik kurgusunda etkili olduğu söylenebilir. Buna göre, Batı'nın tüm toplumların ideal anlamda kat etmesi gereken doğrusal çizgi olarak öngördüğü modern aşama gibi İslâmcılar da "tevhidi İslâm" toplumu önerisiyle içinde buldukları İslâmiyet öncesi şirk toplumuyla karakterize olan verili durumdan yeniden çıkışı hedeflemektedir. Görüldüğü gibi bu türkavramsallaştırmalar, Batı karşısında İslâm'ın yenilgisinin ardından Müslüman toplumlarına yaşadıkları sorunları tespit etmeye yönelik çabalarını ifade etmektedir. Günümüzde şiddetinin büyük ölçüde azaldığından söz edilebilecek olan bu retoriğin yerini Kur'an'ın anlaşılmasının önündeki engellerin kaldırılmasını ifade eden bir kavramsallaştırmaya bıraktığı görülmektedir.

Günümüzde dine ilişkin makro idealler yerine, kişilerin kendi öznel anlatılarına değer verilmesinin bu değişimde büyük ölçüde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre, söylemin son zamanlarda aldığı biçimin, geçmişteki anlatılara sadakatin devam etmesiyle beraber daha bireysel ve özgül bir çerçeveye evrildiği görülmektedir. Nitekim bireyselliğe Kur’an’dan bir karşılık olarak benimsenen “fitrat”ın bireysel İslâm’a yönelişin çarpıcı bir örneğini oluşturduğu görülmektedir.

Söylemin kendi retoriğine uygun yaptığı bu meşrulaştırmaların yanı sıra modern kavramlara (otorite, bireysellik, demokrasi, laiklik, muhafazakârlık, İslâmcılık, Türk İslâm’ı) ilişkin görüşleri de aynı şekilde önemlidir. Çünkü söylemin geçmişten farklılaşması büyük ölçüde günümüzün değerleri ile kurduğu ilişki ve ona verdiği tepkiler doğrultusunda biçimlenmektedir. Bu anlamda katılımcıların bu kavramlara ilişkin bakışları, modernizmden etkilenme ve onu dönüştürme çabaları da araştırmada tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Dördüncü Bölüm (s. 371-390) “Katılımcıların Düşünsel Tercihleri” başlığını taşımakta olup bu bölümde, katılımcıların üzerinde uzlaştıkları tezler ve birbirinden ayrıldıkları noktalar açısından kendilerine çapraz şekilde yöneltilen soruları anlamaya fırsatveren bir çerçeveye ulaşılma çabası söz konusudur.

Sonuç kısmında (s. 391-414) ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Sonuç olarak; *Türkiye’de Kur’an İslâm’ı Arayışları* başlıklı bu çalışma, alanında ilk olması, zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti ve özgün değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik çalışmalar için ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

Orhan, Filiz. *Türkiye’de Kur’an İslâmı Arayışları*, (Ankara: Fecr Yayınları), 2022.